

Yttrande över Rätt mottagare Granskning och integritet (SOU 2021:99)

Folkbildningsrådet har fått möjlighet att lämna synpunkter på slutbetänkande av Utredningen om granskning av stöd till civilsamhället.

Folkbildningsrådets yttrande avgränsas till resonemang och förslag som har betydelse för folkbildningen.

Sammanfattning

Folkbildningsrådet ser inga juridiska hinder och har därför inga synpunkter på författningsförslagen.

Folkbildningsrådet ställer sig bakom att det inrättas en central stödfunktion och delar utredningens bedömning vad gäller kravprofil, uppdrag och uppgifter.

Folkbildningsrådet vill understryka att stödfunktionen behöver bygga upp kunskap om hur organisationer i det civila samhället inkluderat folkbildningen är organiserade och hur de bedriver sitt arbete.

Folkbildningsrådets ställningstaganden

Inledning

Folkbildningsrådet har tidigare lämnat yttrande över delbetänkandet *Rätt mottagare Demokrativillkor och integritet* (SOU 2021:66).

I vårt yttrande bejakade vi att det ska införas en lag om behandling av personuppgifter i ärenden som rör det civila samhället. Vidare förde vi fram att det måste finnas en trygghet även för studieförbunden och

folkhögskolorna i att de har rätt lagstöd för att hantera personuppgifterna och hur de ska beakta proportionalitet och enskildas integritet i hanteringen av känsliga uppgifter. Vi gjorde också bedömningen att Folkbildningsrådet inte omfattas av frågan om revisorsgranskning samt att det därmed inte är aktuellt att bestämmelse om revisorsgranskning tas in i förordningen (2015:218) om statsbidrag till folkbildningen.

Vi vill också påminna om att Folkbildningsrådet, i vårt yttrande över *Demokrativillkor för bidrag till civilsamhället* (SOU 2019:35), ställde oss positiva till ett gemensamt demokrativillkor för hela statens bidragsgivningen till civilsamhället. Vi påtalade samtidigt att det finns utmaningar i tillämpningen. I fråga om folkbildningen är det särskilt angeläget att säkerställa att utrymmet för en öppen och inkluderande verksamhet med möjlighet att ta upp även svåra frågor om demokratins förutsättningar och mänskliga rättigheter i mötet med människor med olika kunskaper, erfarenheter och uppfattningar.

Folkbildningens betydelse för samhället

I Folkbildningsrådets uppdrag ingår att varje år lämna en samlad bedömning till regeringen av hur de fyra syftena med statsbidraget har uppnåtts. I rapporten *Folkbildningens betydelse för samhället 2021 – Folkbildningsrådet samlade bedömning* analyserar vi den sammantagna folkbildningen och dess bidrag till det svenska samhället.

För 2021 har Folkbildningsrådet för andra året i rad fått i uppdrag att även göra en fördjupad bedömning av folkbildningens bidrag till att stärka och utveckla demokratin. Denna bedömning presenteras i en separat rapport *Folkbildningens betydelse för demokratin*.

Staten har sedan de första folkhögskolorna och studieförbunden startade gett ekonomiskt stöd till folkbildningen – som ett sätt att stärka demokratin. Det folkbildningspolitiska målet och de fyra syften som staten har formulerat med sitt stöd till folkbildningen är främjande och uppfordrande. De uppmanar folkbildningen att ta en aktiv roll i det demokratiska samhällsbygget.

Folkbildningsrådet gör bedömningen att folkbildningen svarar upp mot statens syften. Studieförbund och folkhögskolor motverkar utanförskap genom att vara tillgängliga för många, inkludera olika grupper och genom att

finnas i hela landet, man erbjuder mötesplatser och möten, organiserar demokratiska och bildande samtal samt stimulerar till egenmakt och aktivt medborgarskap. Därigenom blir studieförbund och folkhögskolor även viktiga aktörer i arbetet med att stärka och utveckla det demokratiska samhället.

För att kunna bidra till att stärka och även utveckla demokratin behöver studieförbund och folkhögskolor ges utrymme att – med folkbildningens redskap – inkludera, engagera sig i och söka påverka organisationer i demokratis utkanter och människor som inte är övertygade demokrater. Samtidigt får inte statsbidraget, eller folkbildningens organisationer som sådana, användas som plattformar för ickedemokratiska idéer eller verksamheter.

Det är nödvändigt att dessa båda perspektiv balanseras. Risken blir annars en räddhågsen folkbildningsverksamhet som förbehålls dem som redan delar samhällets grundläggande värderingar och som redan deltar i samhällets demokratiska processer.

Demokrativillkor i statsbidragssystemen

Folkbildningens organisationer får aldrig fungera som ekonomiska eller andra plattformar för ickedemokratiska idéer eller verksamheter, eller för verksamheter som strider mot de mänskliga rättigheterna. År 2018 fogade Folkbildningsrådet därför ett nytt demokrativillkor till statsbidragssystemen. Sedan tidigare fanns det ett villkor som sade att studieförbund och folkhögskolor ska vara demokratiskt styrda organisationer. Detta villkor förtydligar att varje studieförbund och folkhögskola ska:

- förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och för grundläggande demokratiska värderingar och får inte bedriva eller främja antidemokratisk verksamhet.

Sedan ett par år tillbaka lyfter Folkbildningsrådet återkommande frågan om statsbidragssystemets demokrativillkor med studieförbund och folkhögskolor, i statsbidragskonferenser och andra sammanhang. Vikten av att folkbildningens organisationer har en pågående diskussion om värdegrund och arbetssätt som möjliggör att upptäcka antidemokratiska tendenser hos samarbetsparter har lyfts fram. Studieförbund och folkhögskolor har arbetat med att implementera villkoret i sin verksamhet,

bland annat genom att införa nya rutiner för hur samarbeten med andra föreningar går till och hur kontroller görs av medverkande i olika arrangemang.

Folkbildningsrådets arbete för att säkerställa att studieförbund och folkhögskolor förmedlar och förankrar respekt för de mänskliga rättigheterna och samhällets grundläggande värderingar kommer att utvecklas. Under 2022 genomförs en särskild studie av hur gällande demokrativillkor i statsbidragssystemen efterlevs.

6.2 Det finns ett behov av stöd i frågor om våldsbejakande extremism och andra antidemokratiska miljöer

Folkbildningsrådet delar utredningens bedömning att beslutsorganen har behov av ytterligare kompetens om våldsbejakande extremism och andra antidemokratiska miljöer samt utökad utredningskapacitet vid granskningar av verksamheter i ärenden där det finns anledning att närmare utreda hur en verksamhet förhåller sig till sådana miljöer, t.ex. vid tillämpningen av demokrativillkor i ärenden om stöd till civilsamhället eller vid ägar- och ledningsprövningar för enskilda verksamheter inom välfärdssektorn.

6.3 En ny stödfunktion bör inrättas

Folkbildningsrådet ställer sig bakom att det inrättas en central funktion med uppgift att bistå beslutsorganen i ärenden där det finns anledning att närmare granska hur en verksamhet som tar emot offentliga medel förhåller sig till våldsbejakande extremism eller andra antidemokratiska miljöer.

Folkbildningsrådet delar utredningens bedömning att för att stödfunktionen ska kunna bistå beslutsorganen på ett ändamålsenligt sätt bör följande kompetenser finnas hos funktionen.

1. Kunskap om våldsbejakande extremism och andra antidemokratiska miljöer,
2. förmåga att utföra fördjupade granskningar och avge ett yttrande i fråga om hur en verksamhet förhåller sig till våldsbejakande extremism och andra antidemokratiska miljöer, och
3. kunskap om gällande regelverk för att en verksamhet ska få del av offentliga medel.

Folkbildningsrådet delar den uppfattning som det civila samhällets paraplyorganisationer har fört fram: det krävs att stödfunktionen har en kunskap om hur organisationer i det civila samhället är organiserade och hur de bedriver sitt arbete, samt hur idéburna välfärdsverksamheter fungerar. Vidare behöver stödfunktionen ha kunskap om hur studieförbund och folkhögskolor är organiserade och arbetar samt hur den statliga styrningen för statsbidragen till folkbildningen ser ut.

En fördel med en stödfunktion är att den med tiden troligen bygger upp en kunskap om hur olika antidemokratiska sammanslutningar agerar och utnyttjar flera olika offentliga finansieringssystem. I dag är det få bidragsorgan som har tillräcklig kompetens om sådana miljöer på egen hand och att det kan vara svårt att få stöd från befintliga organ såsom SÄPO. Ibland inte heller lika lämpligt till exempel ifråga om transparens och möjlighet att bemöta ett utlåtande.

6.4.1 Kravprofil

Folkbildningsrådet delar utredningens bedömning vad gäller kravprofilen men noterar att uppdraget är mycket brett och tolkar att det omfattar samtliga offentliga medel. Det kan bli svårt att ha den kompetensen samlad.

6.4.2 Fördjupad granskning

Folkbildningsrådet delar utredningens bedömning att en fördjupad granskning kan utföras av stödfunktionen. Dock är det oklart hur gränsdragningar ska göras ifråga om skäl att i samband med en ansökan göra en utredning kopplat till demokrativillkoren. Det kan tänkas finnas flera brister som inte tyder på någon koppling till våldsbejakande extremism, och vi antar att en egen utredning behöver vara ganska omfattande innan man kommer till en sådan misstanke och ser behov av stödet från den nya funktionen.

6.4.4 Stödfunktionens uppgifter

Folkbildningsrådet delar utredningens bedömning att stödfunktionen ska vara kontaktpunkt mellan myndigheter och andra beslutsorgan som inom ramen för sina respektive myndighetsuppdrag fördelar offentliga medel eller på annat sätt granskar offentligt finansierade verksamheter. Vidare anser vi att det är viktigt att stödfunktionen bistår beslutsorgan med kompetens och

kunskap i frågor om hur verksamheter som tar del av offentliga medel förhåller sig till våldsbejakande extremism eller andra antidemokratiska miljöer.

Detta för att beslutsorganen måste ha kunskap att avgöra risker eller indikationer på att det finns sådana kopplingar. Det borde ligga i stödfunktionens uppdrag att se till att det finns en relevant kunskap om detta hos beslutsorganen till att börja med.

6.4.5 Stödfunktionen ska bistå alla beslutsorgan som har behov av stöd

Folkbildningsrådet delar utredningens bedömning att stödfunktionen ska vara öppen för alla myndigheter och andra beslutsorgan som inom ramen för sina respektive myndighetsuppdrag fördelar offentliga medel eller på annat sätt granskar offentligt finansierade verksamheter och som har behov av att nyttja den. Dock är uppdraget omfattande och Folkbildningsrådet återkommer till att det krävs en enormt bred kompetens för funktionen att hantera samtliga dessa verksamhetsformer, stödformer och organisationer. Sannolikt kommer välfärdsrelaterade ärenden att vara betydligt mer omfattande än de som rör civilsamhället, riskerna kan vara större och det kan vara svårare att skilja organiserad brottslighet från just våldsbejakande kopplingar.

6.4.6 Det ska fortfarande vara beslutsorganen som fattar besluten

Om utredningens förslag om att stödfunktionen ska genomföra fördjupade granskningar i ärenden är det viktigt att stödfunktionen inte ska vara delaktig i beslutsfattandet.

6.4.7 Det ska vara frivilligt för beslutsorganen att vända sig till stödfunktionen

Folkbildningsrådet delar utredningens bedömning att stödfunktionen ska vara ett stöd för beslutsorganen och det är upp till respektive beslutsorgan att bedöma sitt behov av stöd. Det ska vara frivilligt för beslutsorganen att vända sig till stödfunktionen i de ärenden där det bedöms finnas ett behov av stöd.

Utredningen konstaterar att beslutsorganen i regel har begränsad kapacitet att på egen hand upptäcka och utreda eventuella kopplingar till

antidemokratiska miljöer. Vidare att uppgifter om att en organisation har kopplingar till våldsbejakande extremism kommer sällan fram vid en prövning av en ansökan, inom ordinarie uppföljning av utbetalt stöd eller vid tillsyn av verksamheter. Beslutsorganen är i stället till stor del beroende av indikationer från tredje part, t.ex. en annan myndighet eller allmänheten. Även i de ärenden där beslutsorganen får del av uppgifter som indikerar kopplingar till extremism, via exempelvis inlägg på internet eller uppgifter i media, är det svårt att värdera dessa uppgifter och avgöra vilka uppgifter som är av sådan dignitet att de kan läggas till grund för ett myndighetsbeslut. Folkbildningsrådet ser en utmaning i att förslaget inte svarar på hur beslutsorganen kan rustas, för att göra rimliga bedömningar.

Vi kan se risker med att det utvecklas olika praxis hos olika beslutsorgan för vid vilken grad av misstanke som ärenden lämnas över, vilket betyder att det bör finnas en målsättning hos stödfunktionen att åtminstone liknande beslutsorgan har jämförbar kompetens om sakfrågorna samt metoder för riskbedömningar på området.

10 Konsekvenser

Folkbildningsrådet bedömning är att förutom kostnader för stödfunktionen så kommer hanteringen att medföra ökade kostnader för såväl beslutsorganet Folkbildningsrådet som bidragsmottagarna, folkhögskolor och studieförbund. Dock saknas en konsekvensanalys, vilket gör det svårare att ta ställning till förslaget.

För Folkbildningsrådet



Maria Graner

Generalsekreterare

